

Transnational Figurations of Displacement

Ξεπερνώντας το 'παράδοξο της κινητικότητας': μαθήματα από τη νότια Ευρώπη

Ο παρατεταμένος εκτοπισμός είναι γεγονός στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το ερευνητικό πρόγραμμα TRAFIG δείχνει ότι πολλοί/ές πρόσφυγες στην Ιταλία και την Ελλάδα ζουν στο περιθώριο της κοινωνίας χωρίς ελπίδα ή προοπτική αυτό να αλλάξει. Μόνη διέξοδος τους είναι η (προσπάθεια για) συνεχή μετακίνηση. Η κινητικότητα είναι μια στρατηγική που υιοθετούν προκειμένου να διασυνδεθούν με τα κοινωνικά τους δίκτυα και να βρουν ευκαιρίες βιοπορισμού κάπου αλλού. Το «πρόβλημα» είναι ότι η κινητικότητά τους είναι συχνά στα όρια της νομιμότητας ή εντελώς εκτός νομικού πλαισίου. Οδηγούνται έτσι σε αυτό που ονομάζουμε «παράδοξο της κινητικότητας», το οποίο, αν δεν επιλυθεί, περιορίζει τη δυνατότητα τέτοιων στρατηγικών επιβίωσης να αποτελέσουν λύση στον παρατεταμένο εκτοπισμό.

Ο παρατεταμένος εκτοπισμός στη νότια Ευρώπη

Και στις δύο χώρες, τα καθεστάτα διακυβέρνησης σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο ακινητοποιούν σημαντικούς αριθμούς μεταναστών και προσφύγων. Η *ακινητοποίηση* μπορεί να παρατηρηθεί :

- Σε ευρωπαϊκό επίπεδο: Η μετακίνηση σε άλλα κράτη μέλη της ΕΕ δεν επιτρέπεται για αιτούντες/σες άσυλο (λόγω του Κανονισμού του Δουβλίνου, της προσέγγισης Hotspot, περιορισμών στις προϋποθέσεις οικογενειακής επανένωσης, κ.ο.κ.), αλλά ούτε αποτελεί επιλογή για τους δικαιούχους διεθνούς προστασίας (που τους επιτρέπεται να ταξιδεύουν μόνο για περίοδο τριών μηνών).
- Στη χώρα υποδοχής: Ειδικά στην Ελλάδα, οι αιτούντες/σες άσυλο αντιμετωπίζουν εντεινόμενους περιορισμούς σε ότι αφορά στη μετακίνησή τους (γεωγραφικός περιορισμός στα Κέντρα Υποδοχής και Ταυτοποίησης των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου, ελλείψεις δυνατότητας κινητικότητας κατά τη διαμονή σε δομές φιλοξενίας της ενδοχώρας, τιμωρητικά μέτρα σε περίπτωση απουσίας, κ.ο.κ.), ενώ τα μέτρα καραντίνας στη διάρκεια της πανδημίας COVID-19 επιβάρυναν περαιτέρω τους περιορισμούς στις μετακινήσεις.

Σε αυτές τις περιπτώσεις, η ακινητοποίηση εμποδίζει την πρόσβαση στην απασχόληση και σε διάφορες κοινωνικές δραστηριότητες, οδηγώντας στην *περιθωριοποίησή*. Εν απουσία πολιτικών ενσωμάτωσης, η περιθωριοποίηση των αιτούντων άσυλο, δικαιούχων διεθνούς προστασίας και άλλων μεταναστών, αναπαράγεται δομικά. Η αναγνώριση προσφυγικού καθεστώτος ή η εξασφάλιση άλλων μορφών νόμιμης διαμονής δεν αρκούν για την έξοδο από την περιθωριοποίηση.

Η κινητικότητα ως πόρος

Ως απάντηση, οι εκτοπισμένοι άνθρωποι αναπτύσσουν διάφορες πρακτικές ώστε να ικανοποιήσουν βασικές ανάγκες τους, να επανασυνδεθούν με τις οικογένειες και φιλικά τους δίκτυα, να εξασφαλίσουν τους όρους διαβίωσής τους, ή να συνεχίσουν το ταξίδι τους. Αυτές οι πρακτικές προσδιορίζονται σε μεγάλο βαθμό από την κινητικότητα. Η κινητικότητα αναδεικνύεται σε μια μορφή εμπρόθετης δράσης των μεταναστών προκειμένου να ανακτήσουν τον έλεγχο της ζωής τους. Είναι λοιπόν ένας κρίσιμος πόρος, που επιτρέπει στους εκτοπισμένους ανθρώπους να αντιμετωπίσουν:

την ακινητοποίησή τους σε ευρωπαϊκό επίπεδο, π.χ.

- αποφεύγουν τις διαδικασίες άσυλου ώστε να διασχίσουν παράτυπα τα σύνορα και να αιτηθούν άσυλο σε άλλο κράτος μέλος χωρίς να έχουν καταγραφεί τα δαχτυλικά τους αποτυπώματα π.χ. στην Ελλάδα,
- επιχειρούν να αιτηθούν άσυλο σε άλλη χώρα της ΕΕ, συνήθως εκεί όπου είναι εγκατεστημένα τα οικογενειακά τους δίκτυα, παρά το γεγονός ότι έχουν λάβει προσφυγικό καθεστώς στην Ελλάδα,
- αναζητούν εργασία σε άλλη χώρα της ΕΕ ενώ έχουν λάβει διεθνή προστασία στην Ιταλία, παρότι χρειάζεται να επιστρέφουν ανά τακτά χρονικά διαστήματα προκειμένου να ανανεώνουν την ιταλική άδεια παραμονής τους (κάθε 2 ή 5 χρόνια, ανάλογα με το καθεστώς προστασίας του οποίου είναι δικαιούχοι)

την ακινητοποίησή τους εντός της χώρας υποδοχής (ειδικά στην περίπτωση των αιτούντων άσυλο), π.χ.

στην Ελλάδα

- μέσω παράκαμψης ή επίσπευσης των διαδικασιών του συστήματος άσυλου, π.χ. για να εξασφαλίσουν καλύτερες συνθήκες διαμονής,
- μέσω της μετακίνησης χωρίς εξουσιοδότηση, π.χ. για εποχική εργασία ή για να είναι κοντά στην οικογένειά τους, κατά το διάστημα που διαμένουν σε κάποιο κέντρο υποδοχής,
- μέσω της επιστροφής σε Hotspots ή καταυλισμούς για την αντιμετώπιση της αστεγίας μετά τη λήξη του καθεστώτος προστασίας (αν και χωρίς να έχουν πια δικαίωμα πρόσβασης σε σχετικές παροχές)

στην Ιταλία

- μέσω της μετακίνησης χωρίς εξουσιοδότηση, π.χ. για εποχική εργασία, κατά το διάστημα που διαμένουν σε κέντρο υποδοχής,

«... η κινητικότητα φαίνεται να είναι τόσο μέσο όσο και πόρος, καθώς επιτρέπει στους εκτοπισμένους ανθρώπους όχι μόνο τη μετακίνηση στο γεωγραφικό χώρο, αλλά και την κοινωνική τους ανέλιξη, εξασφαλίζοντας μέσα διαβίωσης και κοινωνικής υποστήριξης...»

- μέσω της υιοθέτησης στρατηγικών υπερκινητικότητας, μερικές φορές κυκλικού χαρακτήρα, σε αναζήτηση ευκαιριών εποχικής απασχόλησης για να τα βγάλουν πέρα.

Με αυτούς και άλλους τρόπους, η κινητικότητα φαίνεται να είναι τόσο μέσο όσο και πόρος, καθώς επιτρέπει στους εκτοπισμένους ανθρώπους όχι μόνο τη μετακίνηση στο γεωγραφικό χώρο, αλλά και την κοινωνική τους ανέλιξη, εξασφαλίζοντας μέσα διαβίωσης και κοινωνικής υποστήριξης.

Το παράδοξο της κινητικότητας

©BICC/ ΑΠΘ

Παράδοξο κινητικότητας;

Για πολλούς/ές, οι παραπάνω πρακτικές κινητικότητας μπορεί να συμβάλλουν στον τερματισμό της περιθωριοποίησης και του παρατεταμένου εκτοπισμού τους. Για ορισμένους/ες, ωστόσο, απεγνωσμένες κινήσεις οδηγούν σε νέες μορφές αστάθειας και περιθωριοποίησης: συνθήκες εκμετάλλευσης που σχετίζονται με παράτυπες ενέργειες και εγκληματικά δίκτυα, νομικές συνέπειες ή επισφαλές καθεστώς. Σε αυτές τις περιπτώσεις, η κινητικότητα μετατρέπεται σε «παγίδα» που θέτει σε περαιτέρω κίνδυνο τη ζωή και την ελευθερία των μεταναστών, αναπαράγοντας και παρατείνοντας τον εκτοπισμό τους.

Αναδύεται έτσι ένα παράδοξο κινητικότητας. Αφενός, η 'νομιμότητα' (δηλαδή, η υπαγωγή στις διαδικασίες ασύλου, η συμμόρφωση με τους κανονισμούς υποδοχής ενόσω αναμένεται μια απόφαση, η τήρηση των περιορισμών σε δευτερεύουσες μετακινήσεις μετά την απόφαση κ.λπ.) περιορίζει την κινητικότητα, αυξάνει την εξάρτηση και μπορεί να οδηγήσει σε περιθωριοποίηση, τουλάχιστον βραχυπρόθεσμα. Από την άλλη, η «παρατυπία» (δηλαδή η παράκαμψη ή υπέρβαση των διαδικασιών ασύλου και των σχετικών περιορισμών) επιτρέπει την κινητικότητα και παρέχει ευκαιρίες για την αντιμετώπιση της περιθωριοποίησης, όμως συχνά με κάποιο ρίσκο. Με άλλα λόγια, η αυξημένη κινητικότητα μπορεί να οδηγήσει σε μειωμένη νομιμότητα και αντίστροφα.

Διέξοδοι;

Ένα πρώτο βήμα για την επίλυση αυτού του παραδόξου συνίσταται στην αναγνώριση του παρατεταμένου εκτοπισμού ως μια πραγματικότητα που αναπαράγεται στην επικράτεια της ίδιας της ΕΕ, μέσω των σύνθετων μηχανισμών των μεταναστευτικών ελέγχων και της διακυβέρνησης του ασύλου. Για τους φορείς που εργάζονται στο πεδίο, δεν αρκεί η καταγγελία των πολιτικών που ακινητοποιούν και περιθωριοποιούν τους μετανάστες. Χρειάζεται επίσης να αναγνωρίσουν ότι οι εκτοπισμένοι άνθρωποι *μετακινούνται*, παρά τους πολλαπλούς περιορισμούς και τις επισφάλειες που αντιμετωπίζουν και - κάποιες φορές - εναντίον τους. Η κατανόηση των *λόγων για τους οποίους μετακινούνται* μπορεί επίσης να βοηθήσει στη διαδικασία αναζήτησης εναλλακτικών μέσων υποστήριξης. Οι άτυπες κινητικότητες δύσκολα μπορούν να θεωρηθούν «λύση» στον παρατεταμένο εκτοπισμό, μπορούν όμως να προσεγγιστούν ως μια ενεργητική στρατηγική «ένταξης» που υιοθετούν οι ίδιοι/ες, σε ένα διαθετικό περιβάλλον. Οι φορείς που εργάζονται στο πεδίο θα μπορούσαν να ενισχύσουν τις προσπάθειες των ίδιων των μεταναστών/τριών να ενταχθούν, υποστηρίζοντας τις - με άλλα λόγια, βοηθώντας τους να εξασφαλίσουν μέσα διαβίωσης και να αναζωογονήσουν τις κοινωνικές τους σχέσεις μέσω νόμιμων τρόπων και διαδρομών. Η μετάβαση από την προστασία στην υποστήριξη της ένταξης αποτελεί τον προσφορότερο τρόπο για να ενισχυθεί η αυτονομία των ανθρών και να ξεπεραστεί το παράδοξο της κινητικότητας.

Ξεπερνώντας το παράδοξο της μετακίνησης

©BICC/ ΑΠΘ

Το παρόν σημείωμα βασίζεται στην έκθεση Roman, E. et al. (2021). *Figurations of Displacement in southern Europe: Empirical findings and reflections on protracted displacement and translocal networks of forced migrants in Greece and Italy* (TRAFIG working paper 9). Bonn: BICC. DOI: [10.5281/zenodo.5841883](https://doi.org/10.5281/zenodo.5841883)

Τα περιεχόμενα του παρόντος εγγράφου αποτελούν αποκλειστική ευθύνη των συγγραφέων και δεν αντικατοπτρίζουν απαραίτητα τις απόψεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δεν ευθύνεται για οποιαδήποτε χρήση των πληροφοριών που περιέχει.

Το έργο αυτό έχει λάβει χρηματοδότηση από το πρόγραμμα έρευνας και καινοτομίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης Horizon 2020 υπό επιχορήγηση No 822453

Εκτός κι αν αναφέρεται διαφορετικά, η παρούσα εργασία έχει άδεια: [cf.creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/)

Επικοινωνία

Dr. Benjamin Etzold
BICC
Pfarrer-Byns-Str. 1, 53121 Bonn
phone +49 (0)228 911 96-0
contact@trafig.eu • www.trafig.eu • [Twitter @TRAFIG_EU](https://twitter.com/TRAFIG_EU)

Συντάκτες:

P. Hatziprokopiou (ΑΠΘ), E. Isikozlu (BICC), E. Papatzani (ΑΠΘ), F. Pastore (FIERI)

Ημερομηνία δημοσίευσης:

December 2021 DOI: [10.5281/zenodo.6108670](https://doi.org/10.5281/zenodo.6108670)

Γραφιστική επιμέλεια:

Heike Webb / Gizem Güzelant

Σχεδιασμός: kippconcept gmbh